

بررسی میزان پایبندی دینی دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه آزاد اسلامی تاکستان

مهران فرج‌اللهی^۱
خدیجه حاتمی‌فر^۲
هادی افرایی^۳

چکیده

هدف: هدف پژوهش حاضر، بررسی میزان پایبندی دینی (بُعد اعتقادی، عاطفی، مناسکی، پیامدی) دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه آزاد اسلامی تاکستان بوده است. **روش:** روش تحقیق، توصیفی-همبستگی بوده و جامعه آماری آن، کلیه دانشجویان دوره کارشناسی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه آزاد اسلامی تاکستان در سال تحصیلی ۹۰-۸۹ بودند که با روش نمونه‌گیری تصادفی ساده، حجم نمونه بر اساس جدول مورگان، ۳۵۷ نفر تعیین شد. برای گردآوری اطلاعات از پرسشنامه استاندارد گلاک و استارک (۱۹۶۵) و سراج‌زاده (۱۳۷۸) استفاده شد. **یافته‌ها:** میزان تقید دانشجویان دانشگاه آزاد تاکستان به دین در ابعاد اعتقادی و عاطفی، بالاتر از سطح متوسط و در بُعد پیامدی و مناسکی، پایین‌تر از سطح متوسط است. بین پایبندی دینی و جنسیت، تفاوت معناداری مشاهده نشد. بین پایگاه اجتماعی-اقتصادی و میزان تقید دانشجویان در بُعد مناسکی، تفاوت معناداری مشاهده شد؛ بدین معنا که دانشجویان با پایگاه اجتماعی-اقتصادی متوسط و ضعیف، پایبندی دینی قوی‌تری نسبت به دانشجویان دارای پایگاه اجتماعی-اقتصادی قوی داشتند. **نتیجه‌گیری:** دانشجویان در بُعد پیامدی و مناسکی ضعیف بودند. بنابر این، مسئولان باید بیش از پیش در این زمینه تلاش کنند. در این باره لازم است که مسئولان فرهنگی با توجه به علایق جوانان، از ابزارها و رسانه‌های جدید و مورد علاقه جوانان بیشتر استفاده کنند.

واژگان کلیدی: دین، پایبندی مذهبی، دانشجو، پایگاه اقتصادی-اجتماعی.

◆ دریافت مقاله: ۹۱/۰۸/۲۱؛ تصویب نهایی: ۹۱/۱۲/۱۲.

۱. دکترای علوم تربیتی، دانشیار گروه علوم تربیتی دانشگاه پیام نور / Email: farajollahim@yahoo.com
۲. کارشناس ارشد علوم تربیتی و مدرس دانشگاه پیام نور تهران (نویسنده مسئول) / آدرس: تهران، سازمان مرکزی دانشگاه پیام نور / شماره: ۲۲۴۸۵۲۶۳ / Email: hatamifar33@yahoo.com
۳. کارشناس ارشد علوم تربیتی و مدرس دانشگاه پیام نور استان قزوین / Email: h.afrafi@yahoo.com

الف) مقدمه

دین^۱ و مذهب، یکی از مهم‌ترین و اساسی‌ترین نهادهایی است که جامعه بشری از گذشته تا کنون به خود دیده؛ به طوری که هیچ‌گاه بشر خارج از این پدیده زیست نکرده و دامن از آن برنکشیده است و از معدود نهادهایی است که از دوره‌های بسیار دور، جزء مهمی از حیات بشری را تشکیل داده و در نحوه و نوع زندگی موجود انسانی اثر گذاشته و آن را تحت تأثیر قرار داده است.

دین و مذهب به مثابه عمیق‌ترین منبعی است که موجودیت انسان در آن پرورش یافته و تمام ابعاد آن، از جمله وحدت انسان به خداوند، بدان وابسته است. بنا به گفته کارل لایل: مذهب هر فرد، واقعیت وجودی هر انسانی را مشخص می‌کند و بر جنبه ملی هویت ملی او نیز تأثیر دارد. اعتقادات مذهبی با سرنوشت انسان پیوند می‌خورند و جوششهای این عقاید در قلب انسان، اصول دیگر زندگی را عمیقاً تحت تأثیر قرار می‌دهد. (اسمیت و همکاران، ۲۰۰۱)

تأثیر مذهب و مظاهر آن در حفظ و بقای نظام اجتماعی و نقش آن در تقویت همبستگی بین اعضای جامعه، باعث شده تا بسیاری از عالمان اجتماعی و به ویژه جامعه‌شناسان، آن را به عنوان هسته محوری مطالعات خود قرار دهند. یکی از این مظاهر و ابعاد که به نوعی می‌توان تبلور دین در افراد به شمار آورد، به جا آوردن مناسک و بروز رفتارهای دینی در بین پیروان یک دین و مذهب است؛ زیرا میزان دخالت دین و تأثیر آن در جامعه، به میزان تعهد و پایبندی افراد آن جامعه بستگی دارد که یکی از راههای سنجش آن، تحقیق در عقاید و شناخت مناسک دینی موجود است. (آزاد ارمکی و غیاثوند، ۱۳۸۱: ۲۹)

در کشور ما که اکثر جمعیت آن پیرو دین اسلام و مذهب شیعه‌اند، مناسک و رفتارهای دینی مانند نماز و روزه، شرکت در مراسمی مثل تاسوعا و عاشورا، اعیاد مذهبی و غیره اهمیت زیادی دارند. گسترده‌گی، قدمت و پویایی این مراسم و مناسک در فرهنگ ایرانی چنان است که کمتر پدیده اجتماعی در کشور به این وسعت می‌رسد (جمشیدپا و قبادی، ۱۳۸۶: ۴۷). ولی تحقیقات انجام شده در کشور نشان می‌دهد که در سالهای پس از جنگ ایران و عراق (دفاع مقدس) و به

بررسی میزان پایبندی دینی دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه ... ❖ ۴۱

ویژه در دهه اخیر، از گرایشها و تمایلات مذهبی مردم در مقایسه با اوایل انقلاب کاسته شده است. در بین عوامل مختلفی چون فقر و فشار مالی، تغییر نظام ارزشهای جامعه از طریق پرورش نیازهای مادی و دنیوی، با تبلیغات گسترده و گسترش روزافزون برنامه‌های جذاب و مختلف فرهنگسراها، فیلمها و سریالهای تلویزیونی و ویدئویی، آموزش ناصحیح محتوای مذهبی، ضعف دارندگان نقش هدایت یا روحانیت و روشهای ارائه دین از سوی این نهاد، باعث تضعیف دین شده است (رفع‌پور، ۱۳۸۰، ۱۲۴). از طرف دیگر، گرایش روزافزون جوانان به سمت تقلید از فرهنگهای غربی و به خصوص تقلید از آن قسمت از فرهنگ غربی که حتی جامعه غرب را نیز با مشکلاتی مواجه کرده، باعث فاصله گرفتن این گروه، از دین و ارزشهای دینی شده است که در این بین، برخوردهای غیر اصولی و نادرست در جامعه نیز به شکاف موجود بین جوانان و دین دامن زده و باعث کاهش تمایل آنها به سوی دین شده است. (نوابخش و همکاران، ۱۳۸۸: ۶۳)

لذا شناخت ویژگی‌های جامعه دینی و آگاهی از تغییرات احتمالی در باورهای دینی - مذهبی جوانان و شناخت نیازهای آنان، برای برنامه‌ریزی فرهنگی، اجتماعی و دینی ضرورتی اساسی است؛ زیرا برنامه‌ریزی در زمینه فرهنگی، اجتماعی و دینی، زمانی موفق خواهد بود که بر مبنای شناخت ویژگی‌های جامعه بوده، مبتنی بر نیازهای واقعی جامعه هدف انجام گیرد. در این بین، با توجه به اینکه مناسک و رفتارهای دینی یکی از اساسی‌ترین ابعاد دین و به نوعی تجلی بیرونی دینداری در جامعه قلمداد می‌شود، بیش از سایر ابعاد دین اهمیت دارد و توجه بیشتری را می‌طلبد. لذا با در نظر گرفتن این نکته و نیز با توجه به نقشی که مناسک و رفتارهای دینی در بازتولید اعتقادات و باورهای دینی جوامع و به ویژه جامعه ایران دارد، در این پژوهش تلاش خواهد شد تا ضمن بررسی و سنجش میزان پایبندی قشر دانشجوی به مناسک دینی، عوامل مؤثر و تأثیرگذار بر آن، مورد کنکاش قرار گیرد.

ب) چارچوب نظری تحقیق

در رابطه با دین، نظرها و دیدگاههای مختلفی ارائه شده است. دین در ادبیات پارسی کهن، وجدان و کیش و آیین است (آزادگان، ۱۳۸۵: ۲۹). دین به عنوان نظام اعتقادی سازمان‌یافته همراه با مجموعه‌ای از آیینها و اعمال تعریف شده که تعیین‌کننده شیوه پاسخدهی افراد به

تجارب زندگی است (زولینگ^۱ و همکاران، ۲۰۰۶: ۲۵۵). همچنین دینداری به عنوان جستجوی شخصی یا گروهی تقدس، که در یک بافت مقدس سنتی ظاهر می‌شود، در نظر گرفته شده است (زینبائرو پارگامنت، ۲۰۰۵: ۱۲۶). دین به معنای مجموعه قواعد اعتقادی، اخلاقی، فقهی و حقوقی وحی شده از جانب خداست. (محسنی تبریزی و کرم‌اللهی، ۱۳۸۸: ۱۲)

به نظر یونگ، ریشه کلمه دین در زبان لاتین معلوم می‌شود و معنی آن درباره آن چیزی است که رودلف اتو آن را شیء قدسی و نورانی دانسته، وجدان یا کمال توجه کیفیت قدسی و نورانی؛ علتش هر چه باشد، حالتی است که به انسان دست می‌دهد بی‌آنکه اراده او در آن دخیل باشد. کیفیت قدسی و نورانی عبارت است از خاصیت چیزی که به چشم دیده می‌شود یا اثر یک وجود حاضر ولی نادیدنی. (یونگ، ۱۳۸۲: ۴-۵)

آلکسی دوتوکویل دین را مهم‌ترین سرچشمه تفکر بشری درباره واقعیت فیزیکی و اجتماعی می‌داند. او معتقد است به دشواری می‌توان ریشه هر عمل انسانی را هر اندازه هم که کم‌اهمیت باشد، جدای از اعتقاد دینی متصور شد. ماهیت رابطه او با دیگر آدمیان، سرشت روح و وظایفش در قبال سایر هم‌نوعان، همه متأثر از رابطه آدمی با الوهیت است. وی مدعی است دین مثل امید، ذاتی ذهن بشر است. انسانها نمی‌توانند ایمان دینی خود را رها کنند، مگر با نوعی انحراف از عقل و مخدوش کردن سرشت واقعی خود. آنان سرانجام ناگزیرند به نوعی احساس دینی بازگردند. (جعفری‌نژاد، ۱۳۸۴: ۱۸۴)

از دید شجاعی زند؛ دین برای انسان بوده، ابعاد آن می‌بایست به گونه‌ای منطقی با ابعاد وجودی انسان دارای تناظر باشد. اما در این میان، تنها ادیان دارای داعیه کمال، به تمام ابعاد وجودی انسان پرداخته‌اند. در مقابل، ادیانی را می‌توان یافت که تنها متوجه برخی از ابعاد وجودی انسان شده، سایر ابعاد را مغفول نهاده، یا در ذیل و ادامه دیگر ابعاد شمرده‌اند. (شجاعی زند، ۱۳۸۴: ۳۸)

وی، با اذعان به داعیه کمال دین اسلام در توجه به تمام ابعاد وجودی انسان، معتقد است دعوی کمال و فراگیری در این آیین، آن را ناگزیر ساخته است تا در اهتمام به تمامی ابعاد

1. Zulling

2. Zinnbauer & Pargament

۴۳ **بررسی میزان پایبندی دینی دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه ...**

وجودی انسان، به عنوان تنها مخاطب خویش، هیچ فرو نگذارد و هر یک از ابعاد دین را متناسب و متنظر با حداقل یک بُعد وجودی انسان قرار دهد. او با پذیرش ابعاد تفصیلیافته دین اسلام، پنج بُعد (عقیده، ایمان، عبادیات، اخلاق، شریعت) و بر اساس تعریف دینداری (تأثیر و تجلی کم یا زیاد دین در ذهن، روان و رفتار فرد)، ابعاد پنج‌گانه ذیل را برای دینداری در اسلام معرفی می‌کند: معتقد بودن، مؤمن بودن، اهل عبادت بودن، اخلاقی عمل کردن و متشرع بودن. او همچنین معتقد است که برای ساخت سنج‌های معیاری که توانایی سنجش نمودهای دین را در تمامی ابعاد وجودی فرد و عرصه‌های مختلف زندگی دارا باشند، علاوه بر ابعاد دینداری که حکم حداقل‌های دینی بودن را دارند، می‌توان از نشانه‌ها و پیامدهای عمیق‌تر آن نیز سود جست. از نشانه‌های دینداری می‌توان به اهتمامات فرد در بالا بردن دانش و معلومات دینی خود، در داشتن ظاهر دینی، در برپایی شعائر و داشتن اهتمام مشارکتی و پیوندهای معاشرتی اشاره کرد. (همان: ۵۳)

ویل دورانت می‌نویسد: دین به اندازه‌ای غنی و فراگیر و پیچیده است که جنبه‌های متفاوت و مختلف آن برای دیدگاهها و نگرشهای مختلف به گونه‌ای جلوه می‌کند. به اعتقاد او، آنچه مهم است، این است که هیچ دوره‌ای در تاریخ بشری خالی از مذهب و اعتقادات دینی نبوده است. (دورکیم، ۱۳۸۳: ۳۲۹)

به نظر گلاک و استارک، همه ادیان دنیا با وجود تفاوت‌هایی در جزئیات، عرصه‌های مشترکی دارند که دینداری در آنجا متجلی می‌شود. این عرصه‌ها که می‌توان آنها را ابعاد مرکزی دینداری به حساب آورد، عبارتند از:

۱. **بُعد اعتقادی یا باورهای دینی:** عبارت است از باورهایی که انتظار می‌رود پیروان آن دین به آنها اعتقاد داشته باشند.

۲. **بُعد مناسکی یا اعمال دینی:** شامل اعمال دینی مشخصی همچون: عبادت، نماز، شرکت در آیینهای دینی خاص، روزه گرفتن و ...، که انتظار می‌رود در هر دینی آنها را به جا آورد.

۳. **بُعد تجربی یا عواطف دینی:** ناظر به عواطف، تصورات و احساسات مربوط به داشتن رابطه با جوهری ربوبی همچون خدا یا واقعیتی نمایی یا اقتداری متعالی است.

۴. بُعد فکری یا دانش دینی: مشتمل بر اطلاعات و دانسته‌های مبنایی در مورد معتقدات هر دین است که پیروان آن دین باید آنها را بدانند.

۵. بُعد پیامدی یا آثار دینی: ناظر به آثار باورها، اعمال، تجارب و دانش دینی بر زندگی روزمره پیروان است. (آهنکوب‌نژاد، ۱۳۸۸: ۵)

در بین اندیشمندان و نظریه‌پردازان، دورکیم بیشتر از بقیه بر ابعاد مختلف دین تمرکز کرده است. دورکیم دین را نظام منسجمی از عقاید و اعمال مرتبط با امور مقدس می‌داند؛ عقاید و اعمالی که همه پیروان را در قالب یک اجتماع واحد (جامعه دینی) متحد می‌کند (دورکیم، ۱۳۸۳: ۶۳). لذا تمام کسانی که بدان می‌پیوندند را متحد می‌کند و پایه‌گذار انسجام اجتماعی در بین پیروان است؛ به طوری که به هیچ وجه نمی‌توان آن را از زندگی فطری و اجتماعی انسان جدا کرد. او منشأ اساسی‌ترین مقولات فکری بشر از قبیل زمان و غیره را مقولات مذهبی می‌داند و برای دین، سه کارکرد قائل است که عبارتند از: وحدت بخشیدن، احیا و تقویت قوا و عملکرد تسکینی. (جعفری‌نژاد، ۱۳۸۴: ۱۸۵)

دورکیم، پدیده‌های دینی را به دو مقوله باورها و مناسک تقسیم می‌کند (دورکیم، ۱۳۸۳: ۴۳). به استدلال او، دین زاییده مناسک است و از طریق مشارکت در مناسک و مراسم مذهبی است که قدرت اخلاقی جامعه آشکارا احساس می‌شود و احساسات اخلاقی و اجتماعی از این طریق تقویت و تجدید می‌شوند. (همیلتون، ۱۳۸۱: ۱۷۶)

بر اساس منابع اسلامی، قرآن و روایات معتبر، دین اسلام دارای سه ساحت اصلی است که عبارتند از: «عقاید» (باور و اعتقاد به حقایق و واقعیت‌های جهان هستی بر اساس توحید)، «اخلاقیات» (تعالمی که فضایل و رذایل اخلاقی را به انسان شناسانده و راه تهذیب نفس او را از رذایل و تخلق او را به فضایل ارائه می‌دهد) و «شریعت/مناسک، احکام و مقررات» (تنظیم‌کننده روابط فرد با خدا و دیگران). (جوادی آملی، ۱۳۸۰: ۲۸-۲۷). ساحت‌های مزبور بر حسب درونی/بیرونی بودن دارای رابطه طولی و تعاملی با یکدیگرند. در این رابطه طولی، ساحت عقاید، هسته و ساحت شریعت، پوسته دین را تشکیل می‌دهند. ساحت اخلاق نیز در میانه آن دو جای دارد. این ساحتها دارای نوعی ارتباط متقابل با یکدیگرند؛ به این معنا که هر ساحت درونی، منشأ ساحت‌های بیرونی‌تر است. اما از سوی دیگر، هر ساحت بیرونی، نگه دارنده و تقویت‌کننده ساحت‌های درونی‌تر است. (داودی، ۱۳۸۴: ۱۷۹-۱۷۸)

بررسی میزان پایبندی دینی دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه ... ۴۵

علامه طباطبایی در اثر معروف خود «شیعه در اسلام»، تعریفی این چنین از دین ارائه می‌دهد: کلیه اعمالی که انسانها در زندگی جمعی و شخصی در مسیر زندگی انجام می‌دهند و بر اساس نظم و ارتباط و تحت نظامی است که از آن تخطی نمی‌کند. بنابر این، مجموع اعتقادات انسانها در زمینه وجود انسانها و مقررات متناسب با این اعتقاد که در مسیر زندگی مورد عمل قرار می‌گیرد، دین نامیده می‌شود و اگر انشعابی در دین پدید آید، هر شعبه را مذهب می‌نامند. (طباطبایی، ۱۳۸۶: ۲۰۳)

از نظر استاد مطهری، بشر هم از لحاظ فردی به دین نیازمند است و هم از لحاظ اجتماعی. دین از یک سو پشتوانه اخلاق است و از سوی دیگر، به عنوان ایدئولوژی می‌تواند پاسخگوی نیازهای دنیا و آخرت انسانها باشد. انسانیت انسانها وابسته به دین است و اگر دین و ایمان نباشد، انسانیتی هم نخواهد بود و دین به ارزشهای ثابت اخلاقی، قداست می‌بخشد. همچنین ایشان در مورد دین اسلام معتقدند که کامل‌ترین و جامع‌ترین دین، دین اسلام بوده و همین امر را رمز ختم نبوت می‌دانند. استاد، رمز خاتمیت و جاودانگی اسلام را هماهنگی با فطرت انسان می‌داند. فطرت، اساس همه تعالیم اسلام است و احتیاجات ثابت هم مبتنی بر نیازهای فطری انسان است. (طباطبایی، ۱۳۸۶: ۱۴۰-۱۳۹)

مناسک دینی بر خلاف کنشهای اقتصادی که در آن مردم به صورت جداگانه زندگی می‌کنند و به اهداف اجتماعی یا فردی خود مشغولند، با برقراری نوعی رابطه عاطفی مثبت، سبب انسجام و یکپارچگی بین شرکت‌کنندگان می‌شود؛ به خصوص در ایام برگزاری این مراسم، گروهها و افراد در کنار هم به گونه‌ای دیگر از اوقات معمولی خویش، دست به کنشهای واحدی می‌زنند و خود را از دیگران بازمی‌شناسند. این اعتقادات، باورها و گرایشها در هنگام برگزاری مراسم، وحدت و علاقه‌مندی و یکدلی را بین شرکت‌کنندگان فراهم می‌کند. همبستگی و یگانگی که از طریق همانندی در احساسات و تبعیت از نظامهای ارزشی واحد صورت می‌گیرد، می‌تواند کنشگران را به هم متصل کند. از سوی دیگر، از آنجا که سنن و آداب دینی در مراسم مذهبی با گریه‌ها و عزاداری‌های جمعی و با شورآفرینی‌های خاص همراه است، کنشگران با این عمل مذهبی، نوعی احساس تطهیر و نزدیکی به خدا می‌کنند. این امر سبب نوعی کامیابی و نشاط برای کنشگران عزادار می‌شود. در واقع؛ تفریح اجتماعی در

این مراسم با توجه به ویژگی‌ها و جاذبه‌های خاص آن، موجب تقویت، تحرک، آرامش و تجدید حیات فردی می‌شود. (جمشیدیها و همکاران، ۱۳۸۶: ۴۹)

ج) دین در آیات و روایات

واژه دین بیش از ۹۰ بار در قرآن، با معانی ذیل به کار رفته است: جزا و پاداش (فاتحه: ۴، ذاریات: ۶؛ اطاعت و بندگی (زمر: ۱۱)؛ مُلک و سلطنت (بقره: ۱۹۳)؛ شریعت و قانون (کافرون: ۶)؛ ملت (انعام: ۱۶۱)؛ تسلیم (آل عمران: ۱۹)؛ اعتقادات (بقره: ۲۵۶).

حضرت علی (ع) می‌فرمایند: دین را پناهگاه و عدالت را اسلحه خود قرار ده تا از هر بدی نجات پیدا کنی و بر هر دشمنی پیروز شوی. (آمدی، ۱۳۹۰: ۸۶)

سرآغاز دین، خداشناسی است. (نهج البلاغه؛ دشتی، ۱۳۹۰: ۲۱)

امام رضا (ع) می‌فرماید: هیچ بنده‌ای حقیقت ایمانش را کامل نمی‌کند، مگر اینکه در او سه خصلت باشد: دین‌شناسی، تدبیر نیکو در زندگی و شکیبایی در مصیبت‌ها و بلاها. (حرانی، ۱۳۸۳: ۳۲۴)

رسول اکرم (ص) می‌فرماید: هر گاه خداوند برای خانواده‌ای خیر بخواهد، آنان را در دین دانا می‌کند، کوچک‌ترها بزرگ‌ترهایشان را احترام می‌کنند، مدارا در زندگی و میانه‌روی در خرج روزی‌شان می‌کند و به عیویشان آگاهشان می‌سازد تا آنها را برطرف کنند. (نهج الفصاحه؛ پاینده، ۱۳۹۰: ۱۸۱)

به طور کلی می‌توان گفت دین عبارت است از مجموعه حقایق و ارزشهایی که از طریق وحی به وسیله کتاب و سنت، برای هدایت انسانها به دست بشر می‌رسد؛ اعم از اینکه مضامین آن از راههای عادی نیز به دست آیند یا اینکه حسن و عقل و شهود بشری از آن آموزه‌ها محروم باشند. البته هیچ‌گاه نباید آموزه‌های دینی، خردستیز باشند. (خسروپناه، ۱۳۸۶: ۲۹)

(۵) پیشینه تحقیق

غیاثوند (۱۳۸۰) در تحقیقی با عنوان «فرایند جامعه‌پذیری دینی جوانان»، به این نتایج رسید که خانواده، دانشگاه و دوستان، تأثیر مستقیمی بر جامعه‌پذیری دینی دانشجویان دارند. همچنین ۵۶ درصد دانشجویان از دینداری قوی، ۲۰ درصد متوسط و ۱۹ درصد ضعیف برخوردارند. در خصوص ابعاد دینداری، یافته‌ها نشان‌دهنده پایبندی نسبتاً بالای دانشجویان به بُعد اعتقادی و در مقابل، پایبندی نسبتاً ضعیف آنها به انجام مناسک دینی است.

سراج‌زاده (۱۳۷۸) در تحقیقی با موضوع «بررسی نگرشها و رفتارهای دینی نوجوانان تهرانی» که بر روی دانش‌آموزان سال سوم دبیرستانهای تهران انجام داد، به این نتیجه رسید که باورها و عواطف دینی در بین جوانان جامعه مذکور از مقبولیت و عمومیت برخوردار بوده، تمایل به انجام عبادات به صورت فردی بیشتر از انجام عبادت به صورت جمعی نظیر نمازجماعت و نماز جمعه است.

نیکخواه (۱۳۸۰) در پژوهشی با عنوان «سنجش دینداری جوانان و عوامل مؤثر بر آن» بر روی دانش‌آموزان سال سوم و پیش‌دانشگاهی شیراز، دریافت که دانش‌آموزان در بُعد اعتقادی دینداری، قوی‌تر از سایر ابعاد دینداری‌اند و ضعیف‌ترین بُعد دینداری آنان، بُعد مناسکی است. وی همچنین به این نتیجه رسید که بین دینداری و جنسیت، رابطه معناداری وجود دارد و دانش‌آموزان دختر از دانش‌آموزان پسر دیندارترند. نتایج پژوهش همچنین مبین وجود رابطه مثبت و معنادار بین مشورت والدین با فرزندان و دینداری آنان بود.

عظیمی هاشمی و همکاران (۱۳۸۱) در پژوهشی به بررسی نگرش جوانان به دین در ابعاد سه‌گانه شناختی، عاطفی و آمادگی رفتاری و تعیین میزان همسویی و تکثر نگرش به دین و وجوه سه‌گانه آن پرداخته‌اند. یافته‌های این تحقیق نشان داد که موضع عاطفی یا احساسی جوانان به دین بیش از دو بُعد شناختی و آمادگی رفتاری، صبغه مثبت دارد. ۹۶ درصد عاطفه مثبت یا کاملاً مثبت، سه درصد بینابین و فقط یک درصد موضع منفی اتخاذ کرده‌اند. این نسبتها در بُعد شناختی به ترتیب: ۴/۸، ۶/۷۸، ۱/۳، و آمادگی رفتاری: ۶/۳، ۱۷/۷۳، ۳/۹ درصد است.

گنجی (۱۳۸۳) در پژوهشی با عنوان «تبیین وضعیت دینداری دانشجویان دانشگاه اصفهان» بر روی ۲۶۸ نفر از دانشجویان مقطع کارشناسی و کارشناسی ارشد با استفاده از الگوی دینداری گلاک و استارک، به این نتیجه رسید که: متوسط دینداری دانشجویان شاغل به تحصیل ۶۰/۷۳ درصد و ابعاد اعتقادی، عاطفی، پیامدی، شناختی و مناسکی به ترتیب دارای بیشترین فراوانی در بین دانشجویان بود. زنان، مجردان و دانشجویان مقطع کارشناسی به ترتیب، دیندارتر از مردان، متأهلان و دانشجویان مقطع کارشناسی ارشد بودند. محرومیت مطلق و محرومیت نسبی رابطه معنادار و معکوسی با دینداری دانشجویان داشت، اما گزینش معقولانه، شیوه عرضه دین از سوی مبلغان دینی و سرمایه اجتماعی، دارای رابطه معنادار و مستقیمی با دینداری دانشجویان بود.

نوابخش و همکاران (۱۳۸۸) در پژوهشی با عنوان «بررسی میزان پایبندی مذهبی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار» با روش پیمایش و بر روی ۲۵۰ نفر از دانشجویان، به این نتیجه رسیدند که پایبندی مذهبی دخترها بیشتر از پسرها و پایبندی مذهبی در گروه علوم انسانی ضعیف و در گروه علوم تجربی، پایه قوی است. همچنین، والدینی که پایبندی مذهبی قوی‌تری داشتند، پایبندی مذهبی در بین افراد آن خانواده بیشتر بود و افراد دارای پایگاه اقتصادی-اجتماعی بالا، پایبندی مذهبی کمتری در مقایسه با افراد دارای پایگاه اقتصادی ضعیف و متوسط داشتند.

پژوهش ظهور و همکاران (۲۰۰۳) بر روی ۷۷۱ نفر از دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی کرمان در سال ۱۳۸۰ نشان داد ۵۵ درصد دانشجویان دارای نگرش مذهبی قوی، ۲۹ درصد متوسط و ۱۶ درصد ضعیف بوده‌اند و نگرش مذهبی دختران قوی‌تر از پسران بوده است.

آهنکوب‌نژاد (۱۳۸۸) در تحقیقی با عنوان «مطالعه میزان پایبندی دینی جوانان شهر اهواز»، به این نتیجه رسید که دینداری جوانان شهر اهواز در ابعاد اعتقادی و عاطفی، قوی‌تر؛ اما در ابعاد پیامدی، ضعیف‌تر بوده است. همچنین پایبندی دینی دختران از پسران، قوی‌تر بوده است.

تحقیقات پیش‌گفته بیانگر آن است که سنجش دینداری و ارزشهای دینی، از مسائل چالش برانگیز و مورد توجه پژوهشگران حوزه دین و ارزشهاست که وجود ادیان و ارزشهای گوناگون نیز بر دشواری این موضوع افزوده است. وجود مقیاسهای متفاوت برای سنجش، دلیلی بر این ادعاست. اهمیت پژوهشهای انجام شده در حوزه دین و ارزشهای اجتماعی از آن

بررسی میزان پایبندی دینی دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه ... ❖ ۴۹

روست که جامعه ما در مرحله گذار به مرحله صنعتی قرار دارد و از نوعی دوگانگی در ابعاد مختلف زندگی افراد رنج می برد که این امر در شکل گیری نظام ارزشی افراد، به ویژه جوانان، بی تأثیر نبوده است. از طرفی، دین با جنبه های گوناگون زندگی مردم جامعه ما در آمیخته است و می توان تأثیر آن را در همه جوانب دید. به لحاظ دیگر اینکه، کشور ما در حال حاضر به شکل یک حکومت دینی اداره می شود که ترکیب دین و ارزشها و سیاست می تواند تأثیرات زیادی بر جنبه های مختلف زندگی مردم به خصوص نسل جوان بگذارد.

ه) روش شناسی تحقیق

تحقیق حاضر از نوع توصیفی- همبستگی بوده و به صورت پیمایشی انجام شده است. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه آزاد اسلامی استان قزوین واحد تاکستان در سال ۹۰-۸۹ بودند ($N=5000$). در این تحقیق از روش نمونه گیری تصادفی ساده استفاده شده است که حجم نمونه بر اساس جدول مورگان، ۳۵۷ نفر تعیین شد.

۱. ابزار پژوهش

در این پژوهش از الگوی گلاک و استارک (۱۹۶۵) و سراج زاده (۱۳۷۸) استفاده شد. سراج زاده کوشیده است تا با برخی اصلاحات در پرسشنامه گلاک و استارک، به ویژه در شاخصها و گویه ها، الگوی مذکور را بر دین اسلام منطبق کند. این پرسشنامه شامل پنج بُعد: ۱. اعتقادی، ۲. مناسکی، ۳. عاطفی، ۴. فکری، ۵. پیامدی است. اغلب پژوهشگران این الگو را پذیرفته اند؛ مرحوم علامه محمد تقی جعفری این تقسیم بندی درباره جنبه های مختلف دینداری را یکی از عالی ترین تقسیم بندی هایی می داند که در این زمینه انجام شده است. (به نقل از: طالبان، ۱۳۷۷)

برای استاندارد کردن، پرسشنامه در کشورهای مختلف اروپا، آمریکا، آفریقا، آسیا و بر روی پیروان ادیان مسیحیت، یهودیت و اسلام اجرا شده (همان) و با دین اسلام هم انطباق یافته است (سراج زاده، ۱۳۸۴). پرسشنامه حاضر، یک سنجه پنج بُعدی است که بُعد فکری دین به دلیل وسعت تبلیغات در ایران حذف شده است. درباره بُعد فکری اسلام، آشنایی با باورهای اصلی اسلام و قبول آنها با شناخت و آگاهی کامل و نه بر اساس تقلید ناآگاهانه، بر هر مسلمانی

واجب است. همچنین بر آنها فرض است که روش صحیح عبادت را بدانند و با تأکید توصیه شده است تا با تاریخ اسلام آشنا و قادر به خواندن قرآن باشند. میزان آگاهی مسلمانان از این موضوعات را ممکن است بتوان به عنوان معرف بعد فکری دینداری آنان در نظر گرفت. با توجه به این واقعیت که آموزش دینی در بیشتر کشورهای اسلامی، بخشی از آموزش اجباری در نظام آموزش و پرورش است، این بعد را نمی‌توان معرف معتبری برای دینداری، به خصوص در مورد دانش‌آموزان دانست. بعلاوه بعضی از پژوهشگران گزارش کرده‌اند که این بعد حتی در جوامع غربی هم معرف معتبری برای دینداری نبوده است (هیمل فارب، ۱۹۷۵). به همین دلیل، پرسشنامه در چهار بعد اعتقادی (هفت گویه)، عاطفی (شش گویه)، پیامدی (شش گویه) و مناسکی (هفت گویه) جهت سنجش میزان دینداری به کار رفته است.

روایی پرسشنامه از لحاظ صوری و محتوایی توسط چند تن از اساتید و متخصصان بررسی و تأیید شد. میزان اعتبار این پرسشنامه در مطالعات مختلف بر روی نمونه‌های مختلف متفاوت تعیین شده که به دلیل استاندارد بودن، دارای پایایی بالایی است. مقدار آلفا برای متغیرهای بعد اعتقادی، ۸۱ درصد؛ عاطفی، ۷۵ درصد؛ پیامدی، ۷۲ درصد؛ مناسکی، ۸۳ درصد و آلفای کل، ۸۳ درصد بوده است.

۲. سوالات تحقیق

۱. تقیّد دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه آزاد تاکستان در بعد اعتقادی یا باورهای دینی چگونه است؟
۲. تقیّد دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه آزاد تاکستان در بعد تجربی یا عواطف دینی چگونه است؟
۳. تقیّد دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه آزاد تاکستان در بعد پیامدی یا آثار دینی چگونه است؟
۴. تقیّد دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه آزاد تاکستان در بعد مناسکی یا اعمال دینی چگونه است؟
۵. آیا بین جنسیت و اعتقادات دینی تفاوت وجود دارد؟
۶. آیا بین طبقه اقتصادی-اجتماعی با ابعاد دینداری رابطه وجود دارد؟

(و) یافته‌ها

جدول ۱: بررسی نرمال بودن توزیع داده‌های مربوط به پژوهش

متغیر	حجم نمونه	مقدار Z	سطح معناداری
پایبندی دینی	۳۵۷	۱/۲۳۴	۰/۰۹۵

برای بررسی سؤالات پژوهش، ابتدایه منظور بررسی نرمال بودن توزیع داده‌ها از آزمون کولموگروف-اسمیرنوف استفاده شد که یافته‌های آن در جدول ۱، آمده است. نتایج حاصل از این آزمون نشان می‌دهد که فرض توزیع نرمال داده‌ها برقرار است. لذا می‌توان از آزمونهای پارامتریک استفاده کرد.

جدول ۲: نتایج آزمون تی تک‌گروهی در رابطه با میزان تقید دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه آزاد تاکستان به دین در بعد اعتقادی

میانگین نظری = ۳			انحراف استاندارد	میانگین	تعداد	شاخصهای آماری متغیر
سطح معناداری	درجه آزادی	مقدار تی				
۰/۰۰	۳۵۶	۲۶/۱۶۷	۰/۷۸۷	۴/۰۹	۳۵۷	میزان تقید دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه آزاد تاکستان به دین در بعد اعتقادی

$H_0: \bar{x} = \mu$ فرضیه صفر: H_0

$H_1: \bar{x} \neq \mu$ فرضیه تحقیق: H_1

در جدول ۲، نتایج آزمون تی تک مربوط به میزان تقید دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه آزاد تاکستان به دین در بعد اعتقادی ارائه شده است. نتایج آزمون تی تک گروهی نشان می‌دهد که میانگین نمره تقید دانشجویان به دین در بعد اعتقادی در مقایسه با میانگین نظری در سطح $\alpha = .05$ به صورت معناداری بالاتر از سطح متوسط است. لذا، فرض صفر رد و فرض تحقیق تأیید می‌شود. در نتیجه؛ یزان تقید دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه آزاد تاکستان به دین در بعد اعتقادی بالاتر از سطح متوسط است.

جدول ۳: نتایج آزمون تی تک گروهی در رابطه با میزان تقید دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه آزاد تاکستان به دین در بعد عاطفی

میانگین نظری = ۳			انحراف استاندارد	میانگین	تعداد	شاخصهای آماری متغیر
سطح معناداری	درجه آزادی	مقدار تی				
۰/۰۰	۳۵۶	۲۷/۰۸۵	.۷۵۱	۴/۰۷	۳۵۷	میزان تقید دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه آزاد تاکستان به دین در بعد عاطفی

$$H_0: \bar{x} = \mu \quad H_0: \text{فرضیه صفر}$$

$$H_1: x \neq u \quad H_1: \text{فرضیه تحقیق}$$

در جدول ۳، نتایج آزمون تی تک مربوط به میزان تقید دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه آزاد تاکستان به دین در بعد عاطفی ارائه شده است. نتایج آزمون تی تک گروهی نشان می‌دهد که میانگین نمره تقید دانشجویان به دین در بعد عاطفی در مقایسه با میانگین نظری در سطح $\alpha = .05$ به صورت معناداری بالاتر از سطح متوسط است. لذا فرض صفر رد و فرض تحقیق تأیید می‌شود. در نتیجه، میزان تقید دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه آزاد تاکستان به دین در بعد عاطفی بالاتر از سطح متوسط است.

بررسی میزان پایبندی دینی دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه ... ۵۳

جدول ۴: نتایج آزمون تی تک گروهی در رابطه با میزان تقید دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه آزاد تاکستان به دین در بعد پیامدی

میانگین نظری = ۳			انحراف استاندارد	میانگین	تعداد	شاخصهای آماری متغیر
سطح معناداری	درجه آزادی	مقدار تی				
۰/۶۲۰	۳۵۶	-۰/۴۹۶	۰/۷۲۹	۲/۹۸	۳۵۷	میزان تقید دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه آزاد تاکستان به دین در بعد پیامدی

$$H_0: \bar{x} = \mu \quad H_0: \text{فرضیه صفر}$$

$$H_1: \bar{x} \neq \mu \quad H_1: \text{فرضیه تحقیق}$$

در جدول ۴، نتایج آزمون تی تک مربوط به میزان تقید دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه آزاد تاکستان به دین در بعد پیامدی ارائه شده است. نتایج آزمون تی تک گروهی نشان می‌دهد که میانگین نمره تقید دانشجویان به دین در بعد پیامدی در مقایسه با میانگین نظری در سطح $\alpha = ۰/۰۵$ به صورت معناداری پایین‌تر از سطح متوسط است. لذا میزان تقید دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه آزاد تاکستان به دین در بعد پیامدی ضعیف است.

جدول ۵: نتایج آزمون تی تک گروهی در رابطه با میزان تقید دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه آزاد تاکستان به دین در بعد مناسکی

میانگین نظری = ۳			انحراف استاندارد	میانگین	تعداد	شاخصهای آماری متغیر
سطح معناداری	درجه آزادی	مقدار تی				
۰/۳۴۱	۳۵۶	-۰/۹۵۴	۰/۶۷۳	۲/۹۶	۳۵۷	میزان تقید دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه آزاد تاکستان به دین در بعد مناسکی

$$H_0: \bar{x} = \mu \quad H_0: \text{فرضیه صفر}$$

$$H_1: \bar{x} \neq \mu \quad H_1: \text{فرضیه تحقیق}$$

در جدول ۵، نتایج آزمون تی تک مربوط به میزان تقیّد دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه آزاد تاکستان به دین در بعد مناسکی ارائه شده است. نتایج آزمون تی تک گروهی نشان می‌دهد که میانگین نمره تقیّد دانشجویان به دین در بعد مناسکی در مقایسه با میانگین نظری در سطح $\alpha = 0.05$ به صورت معناداری پایین‌تر از سطح متوسط است. لذا میزان تقیّد دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه آزاد تاکستان به دین در بعد مناسکی ضعیف است.

جدول ۶: تفاوت بین جنسیت و پابندی دینی

سطح معناداری	مقدار تی	پسر			دختر			جنسیت ابعاد
		انحراف معیار	میانگین	تعداد	انحراف معیار	میانگین	تعداد	
۰/۱۰۰	۱/۶۵۱	۰/۸۲۰	۴/۰۱	۱۶۲	۰/۷۵۶	۴/۱۵	۱۹۵	اعتقادی
۰/۱۰۷	۱/۶۱۸	۰/۷۴۸	۴	۱۶۲	۰/۷۵۰	۴/۱۳	۱۹۵	عاطفی
۰/۱۲۹	-۱/۵۲۳	۰/۷۶۴	۳/۰۴	۱۶۲	۰/۶۹۶	۲/۹۲	۱۹۵	پیامدی
۰/۴۹۸	۰/۶۷۹	۰/۵۷۶	۲/۹۶	۱۶۲	۰/۷۴۵	۲/۹۸	۱۹۵	مناسکی

$$H_0: \bar{x} = \mu \quad H_0: \text{فرضیه صفر}$$

$$H_1: \bar{x} \neq \mu \quad H_1: \text{فرضیه تحقیق}$$

بر اساس نتایج جدول ۶ مشاهده می‌شود که بین جنسیت و پابندی دینی در بعد اعتقادی، عاطفی، پیامدی و مناسکی، در سطح $\alpha = 0.05$ تفاوتی وجود ندارد و نمی‌توان گفت که کدام جنس دارای اعتقادات قوی‌تری می‌باشند.

بررسی میزان پایبندی دینی دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه ... ۵۵

جدول ۷: نتایج آزمون تحلیل واریانس چند متغیره در رابطه با میزان تقید دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه آزاد تاکستان به دین بر حسب طبقه اجتماعی - اقتصادی

سطح معناداری	F	میانگین مجذورات	درجات آزادی	مجموع مجذورات	شاخص منابع تغییرات	اثر طبقه اجتماعی - اقتصادی
۰/۷۷۰	۰/۲۶۲	۰/۱۶۳	۲	۰/۳۲۷	میزان تقید دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه آزاد تاکستان در بعد اعتقادی	
۰/۶۹۰	۰/۳۷۲	۰/۲۱۰	۲	۰/۴۲۱	میزان تقید دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه آزاد تاکستان در بعد تجربی	
۰/۷۹۵	۰/۲۳۰	۰/۱۲۳	۲	۰/۲۶۴	میزان تقید دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه آزاد تاکستان در بعد پیامدی	
۰/۰۳۸	۳/۳۰۵	۱/۴۸	۲	۲/۹۶۰	میزان تقید دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه آزاد تاکستان در بعد مناسکی	
۰/۵۶۰	۰/۵۸۱	۰/۲۲۵	۲	۰/۴۵۱	میزان تقید دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه آزاد تاکستان به دین اسلام (نمره کل)	

جدول ۸: نتایج آزمون تعقیبی شفه در رابطه با میزان تقید دانشجویان دانشگاه آزاد تاکنستان به دین در بعد مناسکی بر حسب پایگاه اقتصادی- اجتماعی

متغیر وابسته	پایگاه اقتصادی- اجتماعی	تفاوت میانگین	انحراف معیار	سطح معناداری
میزان تقید دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه آزاد تاکنستان به دین در بعد مناسکی	متوسط، ضعیف، قوی	*-۰/۲۵۳۷	۰/۰۹۸	۰/۰۳۸

* معناداری در سطح $\alpha = /۰۵$

در جدول ۷، نتایج آزمون تحلیل واریانس چندمتغیره در رابطه با میزان پابندی دینی دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه آزاد تاکنستان در ابعاد اعتقادی، تجربی، پیامدی و مناسکی آمده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود، اثر پایگاه اجتماعی- اقتصادی در میزان تقید دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه آزاد تاکنستان در بعد مناسکی معنادار و در سایر ابعاد دینداری و همچنین نمره کل آن معنادار نشده است. به عبارت دیگر؛ بین دیدگاه دانشجویان بر حسب پایگاه اجتماعی- اقتصادی، در میزان تقید به دین در بعد مناسکی، تفاوت معناداری دارد و در سایر ابعاد دینداری و همچنین نمره کل، دیدگاه آنها در سطح یکسانی است. انجام آزمون تعقیبی شفه (جدول ۸) در رابطه با وجود تفاوت معنادار بین دیدگاه دانشجویان در میزان تقید به دین در بعد مناسکی بر حسب پایگاه اجتماعی- اقتصادی نشان داد که میزان تقید دانشجویان دارای پایگاه اجتماعی- اقتصادی متوسط و ضعیف به بعد مناسکی دینداری، به طور معناداری بیشتر از دانشجویان دارای پایگاه اجتماعی- اقتصادی قوی است.

ز) نتیجه گیری

هدف از انجام پژوهش حاضر، بررسی میزان پابندی دینی دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه آزاد اسلامی تاکستان بوده است. بدین منظور از پرسشنامه استاندارد گلاک و استارک و سراج‌زاده که دارای ۲۶ سؤال در چهار بعد اعتقادی، عاطفی، پیامدی و مناسکی بود استفاده شد.

در تحقیق حاضر، بین میانگین نمرات در ابعاد اعتقادی و عاطفی با ابعاد پیامدی و مناسکی، تفاوت قابل توجهی وجود داشت. نتایج نشان داد که دانشجویان در بعد اعتقادی و عاطفی، قوی‌تر از بعد مناسکی و پیامدی بودند که با نتایج تحقیق سراج‌زاده (۱۳۷۸)، آهنکوب‌نژاد (۱۳۸۸)، غیاثوند (۱۳۸۰)، نیکخواه (۱۳۸۰)، عظیمی هاشمی و همکاران (۱۳۸۱) و گنجی (۱۳۸۳) در یک راستاست.

همچنین یافته‌ها نشان داد که تفاوتی بین پسران و دختران در هیچ یک از ابعاد دینداری وجود ندارد؛ در صورتی که یافته‌های تحقیق ظهور و همکاران (۲۰۰۳)، آهنکوب‌نژاد (۱۳۸۸)، نیکخواه (۱۳۸۰) و گنجی (۱۳۸۳) نشان داد که دختران دارای اعتقادات قوی‌تری نسبت به پسران هستند که با تحقیق حاضر هم‌راستا نیستند.

بین پایگاه اقتصادی - اجتماعی و پابندی مذهبی تفاوت وجود داشت؛ بدین معنا که افراد دارای پایگاه اقتصادی - اجتماعی متوسط و ضعیف، پابندی مذهبی قوی‌تری نسبت به افراد دارای پایگاه اقتصادی - اجتماعی قوی در بعد مناسکی داشتند. در تحقیق نوبخش و همکاران (۱۳۸۸) این تفاوت در کلیه ابعاد دینداری مشاهده شده، اما در تحقیق حاضر فقط در بعد مناسکی تفاوت وجود داشت.

در همین راستا، به نظر می‌رسد از تأثیر تهاجم فرهنگی و گسترش وسایل ارتباطی از جمله ماهواره و اینترنت نیز نباید به سادگی گذشت. این موضوع از آن جهت مورد توجه است که بیشترین تأثیر عوامل فساد و نفوذ فرهنگ بیگانه در وهله اول بر ابعاد عملی دینداری مانند نماز و حضور در مساجد است و در مراحل بعدی، اعتقاد به مبانی و اصول دین، مانند توحید و معاد را تحت تأثیر خود قرار خواهد داد؛ زیرا جنبه‌های عملی دین، ظاهری و در معرض دید عمومی قرار دارند، اما جنبه‌های اعتقادی، خصوصی‌تر و در درون فرد است.

عقاید و باورهای اصیل دینی زمانی سازنده است که بتوان حضور آن را در تمامی عرصه‌های فردی و اجتماعی لمس کرد. این امر نشان می‌دهد صرف داشتن اعتقاد با عدم حرکت‌زایی آن در جامعه (به علل مختلف) نمی‌تواند چشم‌انداز روشنی برای جامعه ترسیم کند. به نظر می‌رسد سازوکارهای بروز و عملی کردن اعتقادات در جامعه ایران چندان که شایسته است، به جریان نیفتاده است. این موضوع ضرورت تلاش فرهنگی بیشتر مسئولان فرهنگی را برای ارتقا و تعمیق فرهنگ دینی گوشزد می‌کند و مسئولان باید بیش از پیش در این زمینه تلاش کنند. در این باره لازم است که مسئولان فرهنگی با توجه به علایق جوانان، از ابزارها و رسانه‌های جدید و مورد علاقه جوانان بیشتر استفاده کنند.

عامل دیگری که ممکن است بر ابعاد مختلف دینداری تأثیر متفاوتی داشته باشد، مسئله مشکلات زندگی و معیشتی جوانان در دوران کنونی است. آشکار است که جوانان در این برهه از زمان با مشکلات متعددی در زمینه‌های ازدواج، اشتغال و مانند آن مواجهند. این مشکلات احتمالاً بیشترین تأثیر خود را ابتدا بر این موضوع که همه قوانین اسلام را نمی‌توان در دنیای امروز اجرا کرد (بعد پیامدی دینداری) خواهد داشت تا بر این عقیده که شیطان واقعاً وجود دارد (بعد اعتقادی). لذا کاهش مشکلات معیشتی و روزمره زندگی برای همه اقشار جامعه، به ویژه جوانان نیز اهمیت بسزایی دارد؛ زیرا بر اساس این گفته معروف که «شکم گرسنه، دین و ایمان ندارد»، نمی‌توان از جوان انتظار داشت که با همه مشکلاتی که حداقل بخشی از آنها ناشی از سوء مدیریت مسئولان نظام مبتنی بر دین است، دیندار باقی بمانند و همه بتوانند بین اسلام واقعی و عملکرد برخی از مسئولان تفاوت و تمایز قایل شوند.

با توجه به اینکه نظام رسمی در کشور ما به طور عمده مبتنی بر دین و آموزه‌های دینی است؛ بنابر این، مسئولان و مدیران نهادها و سازمانهای مختلف باید با تلاش، جهت ترمیم و اصلاح رفتار و گفتار خود به ویژه در عمل به شعارها و بهبود وضعیت اقتصادی و معیشتی، اعتماد مردم به خود را افزایش داده، از این طریق بر میزان پایبندی جوانان به دین بیفزایند. همچنین لازم است به نقش حساس و مؤثر روحانیان و مبلغان دینی توجه ویژه‌ای نشان داده شود. از آنجا که رفتار و اعمال این افراد با دقت بیشتری نظاره می‌شود، ضروری است آنها هم به این نکته دقت خاصی داشته باشند. به عبارت روشن‌تر؛ از معلم درس دینی در مقطع ابتدایی تا مدرّسان دروس معارف و اخلاق اسلامی در دانشگاهها، از امام جماعت مسجد محل تا ائمه

بررسی میزان پایبندی دینی دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه ... ۵۹

جمعه و جماعات و در یک کلام، متولیان و مبلغان حوزه دین، باید در نظر داشته باشند که هر چه آنها صمیمی‌تر، خوش‌برخوردتر، صادق‌تر، با روابط عمومی قوی‌تر، انعطاف‌پذیرتر و ... باشند، اقشار اجتماعی مختلف به آنها نزدیک‌تر شده، باعث پایبندی بیشتر به دین می‌شوند.

منابع

- قرآن کریم.
- نهج البلاغه؛ محمد دشتی (۱۳۹۰)، قم، اکرام.
- نهج الفصاحه؛ ابوالقاسم پاینده (۱۳۹۰)، قم، دارالعلم.
- آزاد ارمکی، تقی و احمد غیاثوند (۱۳۸۱)؛ «تحلیل جامعه‌شناختی وضعیت دینداری جوانان با رویکرد بی‌شکلی دین‌ورزی»، پژوهشنامه دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید بهشتی، ش ۵.
- آزادگان، جمشید (۱۳۸۵)؛ تاریخ ادیان ابتدایی و قدیم، تهران، سمت، ج دوم.
- آمدی، عبدالواحدین محمد تمیمی (۱۳۹۰)؛ غررالحکم و دررالکلم، ترجمه لطیف و سعید راشدی، [بی‌جا]، علمدار.
- آهنگوب‌نژاد، محمدرضا (۱۳۸۸)؛ «مطالعه میزان پایبندی دینی جوانان شهر اهواز»، پژوهش جوانان، فرهنگ و جامعه، ش ۳.
- جعفری‌نژاد، ابولفضل (۱۳۸۴)؛ «تأملی در نظریات جامعه‌شناسی دینی معاصر»، فصلنامه فرهنگ، ش ۵۶.
- جمشیدبها، غلامرضا و علیرضا قبادی (۱۳۸۶)؛ «تحلیل جامعه‌شناختی از مراسم و مناسک دینی»، فصلنامه تاریخ اسلام، ش ۳۰.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۰)؛ دین‌شناسی، قم، اسراء.
- حرانی، حسن بن علی بن ابن شعبه (۱۳۸۳)، تحف العقول عن آل رسول، قم، الحدیث.
- خسروپناه، عبدالحسین (۱۳۸۶)؛ «چیستی دین»، فلسفه دین و کلام جدید، به کوشش محمد صفر جبرئیلی، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- داودی، محمد (۱۳۸۴)؛ ساختار اسلام و مؤلفه‌های تدبیر به آن، مبانی نظری مقیاسهای دینی، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.

- ۶۱ ♦ بررسی میزان پابندی دینی دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه ...
- دورکیم، امیل (۱۳۸۳)؛ *صور ابتدایی حیات دینی*، ترجمه باقر پرهام، تهران، مرکز رفیع پور، فرامرز (۱۳۸۰)؛ *توسعه و تضاد*، تهران، مرکز سهامی انتشار.
 - سراج زاده، سیدحسین (۱۳۸۴)؛ *چالشهای دین و مدرنیته*، تهران، طرح نو، چ دوم.
 - سراج زاده، سیدحسین (۱۳۷۸)؛ *نگرشها و رفتارهای دینی نوجوانان تهرانی و دلالتهای آنان برای نظریه سکولار شدن*، نمایه پژوهش، ش ۸-۷.
 - شجاعی زند، علیرضا (۱۳۸۴)؛ *مدلی برای سنجش دینداری در ایران*، فصلنامه جامعه‌شناسی ایران، ش ۱.
 - طالبان، محمدرضا (۱۳۸۰)؛ *دینداری و بزهکاری*، تهران، مؤسسه پژوهشی فرهنگ، هنر و ارتباطات.
 - طباطبایی، محمدحسین (۱۳۸۶)؛ *شیعه در اسلام*، قم، تبلیغات اسلامی.
 - عظیمی هاشمی، مژگان و سعید شریعتی مزینانی (۱۳۸۱)؛ *بررسی نگرش جوانان مشهد به دین*، مشهد، جهاد دانشگاهی.
 - غیاثوند، احمد (۱۳۸۰)؛ *بررسی فرایند جامعه‌پذیری دینی جوانان*، مطالعه موردی: دانشجویان دانشگاه تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته جامعه‌شناسی، دانشگاه تهران.
 - گنجی، محمد (۱۳۸۳)؛ *تبیین وضعیت دینداری دانشجویان دانشگاه اصفهان*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه اصفهان.
 - محسنی تبریزی، علیرضا و نعمت‌اله کرم‌اللهی (۱۳۸۸)؛ *بررسی وضعیت التزام دانشجویان به ابعاد و نشانه‌های دینداری*، پژوهشنامه علوم اجتماعی، ش ۲.
 - نوابخش، مهرداد؛ حمید پوریوسفی و مژگان میرآخورلی (۱۳۸۸)؛ *بررسی وضعیت میزان پابندی مذهبی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار*، پژوهشنامه علوم اجتماعی، ش ۳.

- نیکخواه، هدایت‌الله (۱۳۸۰)؛ سنجش دینداری جوانان و عوامل مؤثر بر آن، دانش‌آموزان سال سوم و پیش‌دانشگاهی شیراز، پایان‌نامه کارشناسی ارشد پژوهشگری اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید بهشتی.

- همیلتون، ملکم (۱۳۸۱)؛ جامعه‌شناسی دین، ترجمه محسن ثلاثی، تهران، تیبان.

- یونگ، کارل گوستاو (۱۳۸۲)؛ روان‌شناسی و دین، ترجمه فؤاد روحانی، تهران، علمی فرهنگی، چ سوم.

- Himmelfarb, Harold. S (1975), "Measuring Religious Involvement", *Social Force*, vol. 53 .
- Smith, D.B.; P.J. Hanges & M.W. Dickson (2001). **“Personal Selection and the Five Factor Model: Reexamining the Effects of Applicants Frame of Reference”**. *Journal of Applied Psychology*, 86(2).
- Zinnbauer, B.J. & K. Pargament (2005). **Religion and Spirituality**. Handbook for the Psychology of Religion. New York: Guilford Press.
- Zohour, A.R. & A. Tavakkoli (2003). **“Religious Attitude of the Students of Kerman University of Medical Sciences”**. *J. Armaghane Danesh*, 27.
- Zullig, K.J.; R.M. Ward & T. Horn (2006). **“The Association between Perceived Spirituality, Religiosity and Life Satisfaction: the Mediating Role of Self-Rated Health”**. *Social Indicators Research*, 79.

